

Pierwsza historyczna wzmianka o Przedborzu - 1145? (Paweł Ziemia)

18.06.2012.

Do czasu cząsto w literaturze i w różnych lokalnych opracowaniach, artykułach jak również w Internecie, spotyka się informację na temat tego, że pierwsza wzmianka o Przedborzu zawarta jest w tzw. bulli gnieźnieńskiej, czyli dokumencie wystawionym w Pizie przez papieża Innocentego II w 1136 roku. Jest to informacja fałszywa, ponieważ w bulli tej na 410 nazw miejscowości i nazwisk występujących w Polsce, nie ma wzmianki na temat Przedborza. W wielu pracach wspominających Przedbórz w kontekście bulli z 1136 roku cząsto spotkać można też błędne informacje, że dokument ten wymienia przeprawę na Pilicy w Przedborzu z której zyski w postaci myta i cła czerpał arcybiskup gnieźnieński. Informacja taka pozbawiona jest podstaw.

Jeżeli chodzi o teren, na którym położony jest Przedbórz, to w bulli znajdujemy jedynie informację odnoszącą się do ziem sieradzkiej i łowickiej, które przecinała rzeka Pilica ale informacji na temat izb celnych na jej przeprawach brak:

Item de castello Ziraz, Spitimir, Malogost, Rospra, Lunciz, Voibor, Sarnov, Skrin plenarias decimationes annone, mellis, ferri, pellium vulpinarium et mardurinarum, de placito, de tabernis, de foris, de theloneo, tam in ipsis castellis, quam in locis eis adiacentibus per omnes transitus.

Co znaczy: "Również z grodów: Sieradza, Spicymierza, Malogoszcz, Rozpry, Łowicz, Wolborza, Łowicka pięćdziesiątina ze zboża, miodu, żelaza, skórek lisich i kunich, z opłat z karczem, z targów, z cła tak w samych grodach, jak i miejscowościach im podległych na wszystkich przejściach";

W dokumencie z 1136 roku, jak widać, wymienione są tylko główne grody kasztelańskie ziem łowickiej i sieradzkiej. Wymieniona jest Malogoszcz jako główny gród kasztelanii malogoskiej w skład której wchodziły tereny na których położony jest Przedbórz. Sam Przedbórz nie jest w akcie tym wspomniany.

Problem o wiele już szerszy stanowi druga data pod którą wymieniana jest pierwsza wzmianka o wsi Przedbórz. Wzmianka ta pochodzi z tzw. fałszyku trzemeskiego, noszącego datę 28 kwietnia 1145 roku. Badania nad tym dokumentem dowiodły, iż spisany on został dopiero w latach 30-tych XIII wieku (ok. 1233 r.) w klasztorze kanoników laterańskich w Trzemesznie w oparciu o klasztorne notatki i spis inwentarza posiadłości zakonnych, sporządzanego w latach 1216-1223. Sporządzanie w tamtym czasie tego rodzaju dokumentów i fałszowanie potwierdzeń nadań księży na rzecz klasztorów było szeroko stosowaną praktyką. Nie miało to jednak nic wspólnego z tym, by zakonnicy przypisać sobie coś co do nich nie należało. Chodziło raczej o zabezpieczenie swojego stanu posiadania poprzez posiadanie dokumentu wystawionego przez władcę w którym ten potwierdza własność klasztoru oraz jego przywileje. Szczególnie ważne było to w przypadku potwierdzenia nadań dokonanych przez możnowładców.

W przypadku interesującego nas fałszyku, czyli dokumentu dla kanoników regularnych w Trzemesznie, którego rzekomym wystawcą miał być Mieszko III Stary, rzecz ma się podobnie. Dokument jest tak skonstruowany, że zawiera wszystkie nadania na rzecz klasztoru od czasów jego powstania i wymienienia i nie tylko wspomniane mu nadania księży jak i potwierdzenia nadań władców wcześniejszych lecz też duży liczbą nadań rycerstwa i możnowładztwa czynionych na rzecz klasztoru w Trzemesznie.

W związku z faktycznym czasem powstania dokumentu raczej trudno twierdzić, że pod rokiem 1145 odnotowano pierwszą wzmiankę o Przedborzu. Jednakże nie wiadomo o tym, że w roku 1145 Przedbórz nie istniał. Fałszyk sporządzony na podstawie klasztornych zapisków i klasztornej inwentarza został bowiem spisany w chronologicznej kolejności sporządzania ksiąg. Interesujący nas wpis na temat osady przedborskiej jest usytuowany w miejscu gdzie Mieszko III Stary potwierdza nadania swojego ojca Bolesława Krzywoustego, czyli nadanie to musiało nastąpić przed rokiem 1138, w którym to Bolesław Krzywousty zmarł.

Tak wiążc Przedbórz jako ośrodek osadniczy istniał przed rokiem 1138.

Falsyfikat trzemeszeński - zdjęcie z wystawy w Archikatedrze Gnieźnieńskiej (Źródło: Internet).

Przedbórz w falsyfikacie wymieniony jest wraz z Sulejowem i Inowłodzem:

„Inoulodz ecclecia beati Egidij cum duabus uillis cum thabernis, cum theloneis per ipsum fluuium, Predbor, in Sulugev, in ipso Inouoldz”

Co przetłumaczyć można, iż Bolesław Krzywousty przekazał kanonikom z Trzemeszna Kościół św. Idziego w Inowłodzu z dwoma wsiami z karczmami, komorami celnymi przez rzekę [Pilicę] w Przedborzu i Sulejowie oraz w tymże [Inowłodzu].

Powstanie w tych miejscach komór celnych związane jest z brodami na rzece, które stanowiły dogodną przez nią przeprawą.

Uposażenie to klasztor zyskał od księcia Bolesława w związku z odnowieniem działalności klasztoru i sprowadzeniu do Trzemeszna kanoników laterańskich, po wcześniejszym upadku kanonii na skutek najazdów z Pomorzanami lub walk wewnętrznych między Bolesławem Krzywoustym a jego bratem Zbigniewem. Darowizna księcia złożona m.in. z wsi i komór celnych na Pilicy było uzupełnieniem nadania jego poprzedników. Bez wątplenia akt taki znalazł oddźwięk w klasztornych zapiskach na podstawie sporządzono falsyfikat.

Nadanie dotyczyło wsi i opłat pobieranych z komory celnej istniejącej przy przeprawie na Pilicy we wsi Przedbórz. Falsyfikat potwierdza istnienie w Przedborzu taberny (karczmy), która również księżą nadał klasztorowi. Nadanie księżce dotyczyło już istniejącej komory celnej i taberny. Prawdopodobnie, jak uważa profesor Józef Dobosz z UAM w Poznaniu, założone one zostały albo przez Władysława Hermana (1079-1102) lub wcześniej przez jego brata Bolesława I śmiałego (1058-1079).

Taberna, czyli karczma, była naturalną instytucją, jaka powstawała przy przeprawach przez rzekę i w miejscach poboru cła. Była ona nie tylko miejscem odpoczynku, sprzedaży trunków i posiłków dla podróżnych. Była też miejscem wymiany towarowej i handlu. Przy tabernie często funkcjonowały kuźnie, wyrabiano pieczywo czy szlachtowano zwierzęta. Zaspokajało to nie tylko potrzeby podróżnych ale i ludności miejscowej. Pobierano też w niej należne władcy daniny i podatki. Taberna oprócz funkcji konsumpcyjno-produkcyjnej była też ważnym ośrodkiem życia społecznego. Często z braku świątyń w tabernach organizowano uroczystości kościelne, takie jak np. chrzty. Prowadził ją zazwyczaj niewolny karczmarz z nadania księcia. Oprócz karczmarzenia zajmował się on warzeniem piwa i wyrobem miodów pitnych jak również rolnictwem i chowem zwierząt.

Na podstawie odkryć archeologicznych w różnych miejscach w Polsce, że taberny składały się z kilku zabudowań. Oprócz budynku, w którym podejmowano gości i wspomnianej kuźni istniały stajnie, browar i siodownia. Budynek główny składał się z izb gościnnych, mieszkania samego karczmarza, komory oraz kuchni.

Z biegiem lat przy przeprawie przez rzekę oraz przy tabernie rozwinęła się większa osada o charakterze targowym następnie zamieniona w ośrodek miejski.

Reasumując wszystkie wiadomości, te zawarte w falsyfikacie jak i te związane z jego powstaniem, stwierdzić można, że Przedbórz jest starszy niż data jaką nosi falsyfikat i to sporo, za sam falsyfikat ten fakt potwierdza.

Należy jeszcze wyjaśnić dlaczego falsyfikatowi trzemeszeńskiemu przypisano wprawdzie datę

28 kwietnia 1145 roku. Zapewne nie jest to dowolna kombinacja nadana przez fałszerza - autora tego dokumentu. Sprawa dlaczego ta, a nie inna data pozostaje otwarta. Wyjaśnienie tej zagadki przyniosłoby na pewno zbadanie klasztornych zapisek. Wielu historyków przychyli się jednak do zdania, że w dniu tym musiały mieć miejsce jakieś większe nadania na rzecz zakonu ze strony księcia piastowskich i możnych podczas jakiegoś odbytego przez nich zjazdu. Data widniejąca w falsyfikacie mogła zostać przeniesiona z jakiegoś dzisiaj nieznanego dokumentu księcia lub może odnosi się ona do któregoś z licznych wydarzeń zamieszczonych przez trzynastowiecznego fałszerza w narracji falsyfikatu z datą 1145. Kilka zanotowanych tam wydarzeń mogło odnosić się do wiosny 1145 roku.

W świetle powyższego trudno jest uznać datę 28 kwietnia 1145 roku za pierwszą historyczną wzmiankę o Przedborzu. Nie zaprzecza to jednak faktowi, że jak już wspomniano, osadnictwo na terenie miasta sięga znacznie dalej poza tą datę. W świetle znanych nam dokumentów jedyną pewną datą o jakiej można powiedzieć, że jest pierwszą historyczną pod którą wymieniono Przedbórz jest 9 lipca 1239 roku. Data ta odnosi się do wydarzenia bezpośrednio związanego z nadpilckim miasteczkiem, którym był zjazd księcia piastowskich w Przedborzu, co poświadczają dokument wystawiony w tym dniu przez księcia sandomierskiego Bolesława V Wstydliwego.

Niestety nie udało mi się pozyskać zdjęcia falsyfikatu trzemeszkiego. Przechowywany on jest w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie. Na moją prośbę o udostępnienie zdjęcia cyfrowego uzyskałem odpowiedź odmowną:

Szanowny Panie,
spełnienie Pańskiej prośby nie jest niestety możliwe.
Po zakończeniu remontu, czyli od jesieni tego roku, będziemy się starali, na miarę naszych bardzo ograniczonych możliwości, fotografować zasoby dyplomów. Na sfotografowanie czeka jeszcze około półtora tysiąca dokumentów. Zajmie to na pewno wiele lat.
Ze względu na ergonomiczne oraz konserwatorskie nie jest możliwe wyciąganie z magazynów pojedynczych dyplomów dla ich fotografowania.
Uprzejmie proszę uznać niniejszą sprawę za zamkniętą.

ks. Michał Sołomieniuk

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie
ul. Kolegiaty 2
62-200 Gniezno

Odpowiedź taka wywołała moje zdziwienie, ponieważ nidy w żadnym z archiwów, bibliotek czy też w muzeach nie odmówiono mi wykonania płatnej reprodukcji dokumentu, o który wystąpiłem. Dlatego też w tekście tym mogłem zaprezentować zdjęcie falsyfikatu znalezione w sieci.

Paweł Zioba - członek Towarzystwa Miłośników Przedborza

Bibliografia:

I. Ciechała, "Taberna wczesnośredniowieczna na ziemiach polskich", [w:] "Studia wczesnośredniowieczne", tom IV, Wrocław 1958.

J. Dobosz, "Dokument Mieszka III Starego dla kanoników regularnych w Trzemesznie (28 kwietnia 1145)", [w:] "Gniezno. Studia i materiały historyczne", tom IV, Gniezno 1995.

T. Manteuffel, "Historia Polski", wyd. 1957.

Korespondencja autora z dr hab. Józefem Doboszem z UAM w Poznaniu.

Umieszczenie tekstów w pracy dr hab. Józef Dobosz.